

فیزیک مفهومی

ویرایش دهم

جلد دوم: ویژگی‌های ماده، گرما، صوت

تألیف پل جی. هیوئیت
ترجمه منیزه رهبر



به نام خدا

فهرست مطالب

سیزده	پیشگفتار مترجم	هفت	سخنی با شاگردان
		نه	سخنی با مدرسان

بخش دوم

ویژگی‌های ماده ۲۷۷

۲۹۳	مولکول	۲۷۸	۱۱ سرشت اتمی ماده
۲۹۵	بادماده	۲۷۹	فرضیه اتمی
۲۹۷	ماده تاریک	۲۸۰	ویژگی‌های اتم‌ها
۳۰۳	جامدات	۲۸۲	تصویرپردازی اتمی
۳۰۳	ریزنگار مولر	۲۸۵	ساختار اتمی
۳۰۴	ساختار بلوری	۲۸۷	عناصر
۳۰۶	چگالی	۲۸۸	جدول تناوبی عناظر
۳۰۸	کنسانی	۲۸۹	ابزروتوب‌ها
۳۱۰	کشش و تراکم	۲۹۲	ترکیب و مخلوط

۳۵۴	۱۴ گازها و پلاسماهای	۳۱۳	طاقهای قوسی
۳۵۴	جو	۳۱۵	مقیاس‌بندی
۳۵۵	فشار جو	۳۲۷	۱۳ مایع‌ها
۳۵۸	فشارسنج	۳۲۷	فشار
۳۶۱	قانون بولیل	۳۲۸	فشار در مایع
۳۶۳	نیروی شناوری هوا	۳۲۹	شناوری
۳۶۵	اصل برونلی	۳۲۹	اصل ارشمیدس
۳۶۷	کاربردهای اصل برونلی	۳۲۵	چه چیزی باعث فروختن یا شناور ماندن جسم می‌شود؟
۳۷۰	پلاسما	۳۲۷	شناورسازی
۳۷۱	پلاسما در دنیای روزمره	۳۴۰	اصل پاسکال
۳۷۲	توان پلاسما	۳۴۳	کشن سطحی
		۳۴۴	موینگی

بخش سوم

گرمای ۳۸۱

۴۱۸	اثر گلخانه‌ای	۴۸۲	۱۵ دما، گرمای، و انبساط
۴۱۹	توان خورشیدی	۴۸۲	دما
۴۲۲	کنترل انتقال گرمای	۴۸۵	گرمای
۴۲۹	۱۷ تغییر حالت	۴۸۷	اندازه‌گیری گرمای
۴۲۹	تبخیر	۴۸۸	ظرفیت گرمایی ویژه
۴۳۱	میغان	۴۸۹	ظرفیت گرمایی ویژه زیاد آب
۴۳۳	میغان در جو	۴۹۱	انبساط گرمایی
۴۳۴	مه و ابرها	۴۹۴	انبساط آب
۴۳۵	جوشیدن	۴۰۳	۱۶ انتقال گرمای
۴۳۶	آبغشان‌ها	۴۰۳	رسانش
۴۳۶	جوشیدن فرایندی خنک‌کننده است	۴۰۵	هرفت
۴۳۷	جوشیدن و یخ‌زدن همزمان	۴۰۹	تابش
۴۳۸	ذوب شدن و انجاماد	۴۱۰	گسیل انرژی تابشی
۴۳۸	بازیخ‌زدن	۴۱۲	جذب انرژی تابشی
۴۳۹	انرژی و تغییر حالت	۴۱۴	بازتاب انرژی تابشی
۴۵۱	۱۸ ترمودینامیک	۴۱۵	خنک‌شدن در شب بر اثر تابش
۴۵۱	صفر مطلق	۴۱۶	قانون خنک‌شدن نیوتون

۴۶۱	قانون دوم ترمودینامیک	۴۵۳	انرژی داخلی
۴۶۱	ماشین‌های گرمایی	۴۵۴	قانون اول ترمودینامیک
۴۶۶	نظم به بی‌نظمی می‌گردید	۴۵۶	فرایندات بی‌درر
۴۶۸	آتروبی	۴۵۷	هواشناسی و قانون اول

بخش چهارم

صوت ۴۷۵

۵۲۳	۲۱ صدای موسیقایی	۴۷۶	۱۹ ارتعاش‌ها و امواج
۵۲۴	ارتفاع	۴۷۶	ارتعاش آونگ
۵۲۴	شدت و بلندی صدا	۴۷۷	تعریف موج
۵۲۶	کیفیت	۴۸۰	حرکت موج
۵۲۸	سازهای موسیقایی	۴۸۱	اندازه سرعت موج
۵۲۹	تحلیل فوریه	۴۸۲	امواج عرضی
۵۳۱	لوح‌های فشرده	۴۸۴	امواج طولی
۵۳۹	سخن آخر	۴۸۵	تداخل
۱ پ	پیوست الف: دستگاه‌های اندازه‌گیری	۴۸۸	امواج ایستاده
۱ پ	دستگاه معمول در ایالات متحده	۴۹۰	اثر دوبلر
۲ پ	دستگاه بین‌المللی	۴۹۲	امواج کمانی
۳ پ	متر	۵۰۰	امواج ضربانی
۳ پ	کیلوگرم	۵۰۰	۲۰ صوت
۴ پ	ثانیه	۵۰۱	منشأ صدا
۴ پ	نیوتن	۵۰۳	سرشت صوت در هوا
۴ پ	نول	۵۰۴	محیط‌های انتقال صوت
۴ پ	آمپر	۵۰۵	سرعت صوت در هوا
۴ پ	کلوین	۵۰۶	بازتاب صدا
۵ پ	مساحت	۵۰۸	شکست صدا
۵ پ	حجم	۵۰۹	انرژی امواج صوتی
۶ پ	نمادگذاری علمی	۵۰۹	ارتعاش‌های واداشته
۷ پ	پیوست ب: مطالب بیشتر در مورد حرکت	۵۱۰	بسامد طبیعی
۸ پ	محاسبه سرعت و مسافت طی شده روی سطح شب‌دار	۵۱۱	تشدید
۱۰ پ	محاسبه فاصله در شتاب ثابت	۵۱۴	تداخل
			زنش

۱۸ پ	مثال‌ها	۱۲ پ	پیوست ج: رسم نمودار
۲۱ پ	قابلیت‌های بادبانی	۱۲ پ	روشی برای بیان رابطه‌های کمی
۲۴ پ	پیوست ۵: رشد نمایی و زمان دوباره شدن	۱۳ پ	نمودارهای دکارتی
۳۳ پ	داده‌های فیزیکی	۱۴ پ	شیب و سطح زیر منحنی
۳۴ پ	علامت‌های اختصاری استاندارد	۱۵ پ	رسم نمودار با فیزیک مفهومی
۴۴ پ	ضرایب تبدیل	۱۷ پ	پیوست د: مطالب بیشتر در مورد بردارها
۴۵ پ	واژه‌نامهٔ توصیفی	۱۷ پ	بردارها و نرده‌های ها
		۱۷ پ	جمع بردارها
		۱۸ پ	یافتن مؤلفه‌های بردار

سخنی با شاگردان

هیچ می‌دانید که نمی‌توانید از بازی - چه توپ بازی، چه بازی‌های رایانه‌ای، یا صرفاً بازی‌های جمعی - لذت ببرید مگر آنکه قاعده‌های آن بازی را بدانید؛ به همین ترتیب، بدون شناختن قواعد طبیعت نمی‌توانید قدر محیط پیرامون خود را بدانید. فیزیک به مطالعه این قواعد می‌پردازد که نمایانگر ارتباط زیبای چیزهای موجود در طبیعت با هم است. بنابراین، علت اصلی مطالعه فیزیک بعیود کیفی نگرش به جهان فیزیکی است. سافتاً، ریاضیاتی فیزیک را در معادله‌های بسیاری مشاهده خواهید کرد، اما خواهید دید که این معادله‌ها بیش از آنکه «ستورالعمل‌هایی برای محاسبه باشند، اهنگی تفکرند».

من از فیزیک لذت می‌برم، شما نیز لذت خواهید برد - زیرا آن را خواهید فهمید. در این کتاب در پی درک مفاهیم باشید، و اگر پس از آن به محاسبه پردازید، آن را با شناخت انبام خواهید داد.

از فیزیک لذت ببریدا



Paul G. Hewitt

سخنی با مدرسان

ترتیب فصل‌ها در ویراست دهم این کتاب^۱ مانند ویراست قبلی آن است. علاوه بر ویرایش‌های گسترده در هر فصل، عکس‌های تاره بسیار، مطالب تازه در پایان هر فصل، و ویژگی‌های تازه دیگری به شرح زیر به کتاب افزوده شده است.

فصل اول با عنوان «در باره علم»، مانند ویراست قبلی، با تأکید بسیار برگزارش اندازه‌گیری‌های اولیه زمین و فاصله آن تا ما و خورشید، آغاز می‌شود.

بخش اول، با عنوان «مکانیک» از فصل ۲ شروع می‌شود که مانند ویراست قبلی، دیدگاه اجمالی و تاریخی مختصری از ارسطو و گالیله به دست می‌دهد و سپس به قانون اول نیوتون و تعادل مکانیکی می‌پردازد. حال و هوای فصل ۱ با بررسی نیروها، پیش از پرداختن به سرعت و شتاب، حفظ می‌شود. دانش‌آموzan با پرداختن مفصل به بردارهای نیروهای موازی با فیزیک آشنا می‌شوند. آنها پیش از آشنایی با سینماتیک، وارد بخش خوب فیزیک می‌شوند.

فصل ۳، با عنوان «حرکت خطی»، تنها فصل بخش اول است که فاقد قانون‌های فیزیک است. سینماتیک هیچ قانونی ندارد، و عمدتاً فقط شامل تعریف‌های اندازه سرعت، سرعت، و شتاب است — که احتمالاً کم جاذبه‌ترین مفاهیم این کتاب‌اند. سینماتیک اغلب به صورت «سیاهچاله» آموزشی این درس درمی‌آید که صرف زمان بسیار زیاد برای فیزیک بسیار کمی است. احتمالاً معادله‌های سینماتیک، که بیشتر به ریاضی مربوط‌اند تا فیزیک، برای دانش‌آموzan وحشت‌ناک‌ترین بخش این کتاب‌اند. اگرچه به نظر با تجربه‌ها چنین نیست، دانش‌آموzan ابتدا آنها را چنین می‌بینند:

$$\begin{aligned}\varsigma &= \varsigma_0 + \delta \tau \\ \zeta &= \zeta_0 + \frac{1}{2} \delta \tau^2 \\ \varsigma^2 &= \varsigma_0^2 + 2\delta \zeta \\ \varsigma_\alpha &= \frac{1}{2} (\varsigma_0 + \varsigma)\end{aligned}$$

۱. این کتاب در ترجمه به ۴ جلد تقسیم شده است: ج. ۱. مکانیک، ج. ۲. ویژگی‌های ماده، گرمایی، صوت، ج. ۳. الکتریسیته و مغناطیس، نور، ج. ۴. فیزیک اتمی و هسته‌ای. — م.

اگر می‌خواهید از تعداد دانش‌آموزان خود بکاهید، این معادله‌ها را روز اول به نمایش بگذارید و اعلام کنید کوشتن کلاس در طول ترم صرف مفهوم ساختن آنها خواهد شد. آیا همین کار را با استفاده از نمادهای استاندارد انجام نمی‌دهیم؟

از هر فارغ‌التحصیل دانشگاه که این دو پرسشن را بپرسید: شتاب جسم در سقوط آزاد چقدر است؟ چه چیزی درون زمین را داغ نگه می‌دارد؟ متوجه خواهید شد که یادگیری آنها برجه مبنایی بوده است، زیرا تعداد کسانی که به پرسشن اول پاسخ درست می‌دهند بسیار بیشتر از کسانی است که به پرسشن دوم پاسخ درست می‌دهند. بنابر روای دوره‌های فیزیک بیش از حد به سینماتیک می‌پردازند، و محتوای فیزیک جدید آن بسیار کم یا هیچ است. به واپاشی پرتوزا هرگز به اندازه اجسام افتان توجه نمی‌شود. بنابراین، توصیه می‌کنم وقتی فرق بین سرعت و شتاب را فهمیدید به سرعت از فصل ۳ بگذارید، و سپس به فصل ۴، با عنوان «قانون دوم نیوتون»، بروید که در آن مقایم سرعت و شتاب کاربردهای خود را پیدا می‌کنند.

فصل ۵ با قانون سوم نیوتون ادامه می‌یابد. پایان فصل به قاعدة متوازی‌الاضلاع برای ترکیب بردارها می‌پردازد — ابتدا به بردارهای نیرو و سپس به بردارهای سرعت. به همین ترتیب، به معرفی مؤلفه‌های سرعت پرداخته خواهد شد. مطالب بیشتر درباره بردارها را در پیوست د خواهید یافت.

فصل ۶، با عنوان «تکانه» بسط منطقی قانون سوم نیوتون است. دلیل آنکه ترجیح دادم آن را پیش از انرژی تدریس کنم یکی آن است که دانش‌آموزان mv را بسیار ساده‌تر و راحت‌تر از $\frac{1}{2}mv^2$ می‌فهمند، و دیگر آنکه بردارهای فصل قبل با تکانه به کارهای روند نه با انرژی.

فصل ۷، با عنوان، «انرژی»، فصلی طولانی‌تر و از نظر مثال‌های روزمره و نگرانی‌های موجود درباره انرژی بسیار پربار است. انرژی در مکانیک اهمیت بسیار دارد؛ بنابراین، این فصل بیشترین تعداد تمرین (۷۰ تمرین) پایان فصل را دارد.

پس از فصل‌های ۸ و ۹ (با عنوان‌های «حرکت چرخشی» و «گرانی»)، مکانیک در فصل ۱۰ (با عنوان «حرکت پرتابه و حرکت ماهواره») به اوج می‌رسد. دانش‌آموزان پس از آموختن این موضوع که هر پرتابه‌ای که با سرعت کافی حرکت کند می‌تواند ماهواره زمین شود مجدوب می‌شوند. پرتابه‌ای که با سرعت بیشتر حرکت کند می‌تواند ماهواره خورشید شود. حرکت پرتابه و حرکت ماهواره بهم وابسته‌اند.

بخش ۲، با عنوان «ویزگی‌های ماده»، با فصل تازه درباره اتم‌ها شروع می‌شود و بیشتر مطالب تاریخی ویراست قبلی آن به فصل ۳۲ منتقل شده است، که به بررسی گستردۀ اتم‌ها و کواتوم‌ها می‌پردازد.

بخش‌های سه تا هشت، مانند بخش‌های قبلی، با مثال‌های فراوانی از فناوری روز ادامه می‌یابند.

کمترین تغییر در فصل ۳۶، با عنوان «نظریه نسبیت عام» صورت گرفته که اکنون یافته اخیر تخت بودن عالم را پذیرفته است.

در این ویراست، مقاله‌های کوتاهی درون جعبه‌های درباره موضوع‌هایی چون انرژی و فناوری، چرخ‌های قطار، نوارهای مغناطیسی روی کارت‌های اعتباری، و قطارهایی که به کمک نیروی مغناطیسی بالاتر از زمین حرکت می‌کنند آمده است. همین‌طور، جعبه‌هایی در مورد شبۀ علم، توانایی بلور، اثر دارونیا، یافتن آب با عصای جادوی، مغناطیس درمانی، امواج الکترومغناطیسی اطراف خط‌های انتقال نیرو، و هراس از پرتودهی به غذا و هر چیز هسته‌ای در نظر گرفته شده‌اند. برای کسی که در عرصه علم کار می‌کند و به خوبی می‌داند چه اندازه دقت، نظرارت، و بررسی همه‌جانبه صرف هر کار می‌شود این بوله‌وسی‌ها و اشتباها خنده‌دارند. اما برای کسانی که در عرصه علم کار نمی‌کنند، از جمله حتی بهترین دانش‌آموزان، شبۀ علم با استفاده از زبان علم می‌تواند، در حالی که با مهارت از زیر بار اصول علمی شانه خالی می‌کند، جذاب باشد. امیدوارم این جعبه‌ها به پیش‌رفتن در جهت مخالفین این موج فزاینده کمک کند.

یک ویژگی تازه این ویراست «محاسبه‌های تک مرحله‌ای»، یعنی مجموعه مسئله‌های ساده «بنز و برو» است که فقط به راه حل‌های تک مرحله‌ای نیاز دارند. که بیشتر در فصل‌های معادله محور ظاهر می‌شوند. دانش‌آموزان با قراردادن مقدارهای عددی در معادله‌ها با آنها بیشتر آشنا می‌شوند. چالش‌های ریاضی-فیزیک بیشتر در این مجموعه مسئله‌ها یافته می‌شود. پیش از آنها، تمرین‌های کیفی آمده که در سراسر کتاب در هر فصل به طور میانگین ده مسئله جدید به آنها اضافه شده است. مطالب تازه این ویراست در جعبه‌های خاصی (جرقه) آمده که در حاشیه بسیاری از صفحات جای گرفته‌اند. کتاب درسی مقدماتی باید شامل اطلاعاتی باشد که مغز را سر حال می‌آورد. این جعبه‌ها این اثر را تقویت می‌کنند.

برای کمک خارج از کلاس به دانش‌آموزان، پایگاه اینترنتی موفقی به آدرس <http://www.physicsplace.com> وجود دارد که متابع مطالعه بیشتری در اختیار می‌گذارد. این فیزیک‌سرا به لحاظ آموزشی بسیار پیشرفته است، دانش‌آموزان آن را بسیار خوب ارزیابی کرده‌اند، و بهترین پایگاه اینترنتی است که در اختیار افرادی قرار می‌گیرد که این کتاب را مطالعه می‌کنند. این پایگاه اینترنتی توسعه یافته اکنون بیشتر جلسه‌های گفت و شنود تعاملی محبوب دانش‌آموزان (شامل موضوع‌هایی که بسیاری از شما درخواست کرده‌اید)، و مجموعه تازه‌ای از تصویرهای تعاملی (تصویرهای اصلی ابتدای هر فصل این کتاب که به دلایل مقیاس و هندسه آنها، و تغییرات زمان یا نمایش چندگانه از طریق آزمایش تعاملی بهتر درک می‌شوند) در اختیار می‌گذارد. آزمون‌ها، کارت‌های آموزشی مصور، و گنجینه‌ای از ابزارهای کمکی برای مطالعه هر فصل نیز وجود دارند.

تمام این رسانه‌های آموزشی آن‌لاین کارا، ابتكاری و هدفمند با به‌کارگیری یک کتاب آموزشی آن‌لاین جدید (مطلوب آموزشی، آزمونه‌ها و دیگر فعالیت‌های خارج از کلاس درس یا طرح‌هایی را در اختیار شما می‌گذارد که خودکار طبقه‌بندی و ثبت می‌شوند)، نمادهای تصویری ساده در سراسر کتاب (نکات آموزشی مهم برای شما و دانش آموزان تان، تصویرهای تعاملی، و دیگر منابع آن‌لاین) و لوح فشرده ارائه کننده درس‌های فیزیک مفهومی به سادگی با دوره درسی شما تلفیق شده است. بخشن منابع آن‌لاین جدید در فیزیک سرا خلاصه این رسانه‌ها را فصل به فصل و هفتگی در اختیار شما و شاگردانتان قرار می‌دهد.

برای کسب اطلاعات بیشتر در مورد وسایل کمک آموزشی با پایگاه اینترنتی Pghewitt @ aol.com یا با خود من از طریق <http://www.aw-bc.com/physics> تماس بگیرید.

پیشگفتار مترجم

شاید این شعر فردوسی که توانا بود هر که دانا بود در مورد هیچ علمی به اندازه فیزیک صادق نباشد. شناخت قانون‌های فیزیک امکانات فراوانی را در اختیار بشر قرار داده است که اکنون می‌توان آن را در تمام موارد موجود در زندگی روزمره مشاهده کرد. اما، دانایی وقتی تبدیل به توئایی می‌شود که شخص ارتباط مفاهیم را با واقعیت‌های اطراف خود به روشنی دریابد. به عبارت دیگر، بکوشید با ترکیب مستدل واقعیت‌های مشاهده شده به جهان اطرافمان مفهوم و معنا بیخشد. این روش که آن را به روشنی در روش علمی مشاهده می‌کنیم با مشاهده آغاز می‌شود، سپس شخص متغیر می‌کوشد برای واقعیت‌های مشاهده شده توضیحی بیابد و سرانجام توضیح خود را مورد آزمایش قرار دهد. فیزیک که نقش بسیار مؤثری در زندگی بشر بازی کرده است به بهره‌گیری از نیروهایی می‌بردازد که با ماده و انرژی در ارتباط‌اند و می‌کوشد قانون‌هایی را به دست آورده که رفتار آنها را تعیین می‌کند. دانشمندان فیزیک با کنجکاوی در طبیعت و تلاش در جهت پی‌بردن به اسرار آن به تدریج متوجه شدند که می‌توانند این نیروها را به خدمت بشر در آورند و زندگی راحت‌تری را برای او فراهم سازند. پیشرفت‌های به عمل آمده در این زمینه باعث شده است که بسیاری از رؤیاهای بشر صورت واقعیت به خود بگیرد. اکنون یکی از معیارهای توسعه یافته‌گی هر کشور تعداد دانشمندانی است که می‌توانند با بهره‌گیری از شناخت خود از طبیعت، مواد اولیه موجود در آن را به صورت محصولات با ارزش افزوده فراوان درآورند و علم خود را در جهت پیشرفت جامعه و رفاه افراد آن به کار گیرند.

برای علاقه‌مند کردن افراد به مطالب علمی باید آن را به صورت هر چه محسوس‌تر و ملموس‌تری به آنها آموزش داد. این موضوع در مورد فیزیک مصدق بیشتری دارد زیرا فیزیک مستقیماً با طبیعت و پدیده‌های طبیعی سروکار دارد. برای این علم سراسر عالم آزمایشگاهی است که می‌تواند با راهنمایی درست در اختیار علاقه‌مندان قرار گیرد. با توجه به این موضوع، هدف متخصصان آموزش علوم برقراری ارتباط هر چه بیشتر بین درس‌های مدرسه و چیزهایی است که در زندگی روزمره با آنها روبه‌رو می‌شوند.

این کتاب ترجمة ویراست دهم فیزیک مفهومی پل هیوئیت است که با هدف برقراری ارتباط هر چه بیشتر بین پدیده‌های فیزیکی و رویدادهای مختلف در زندگی روزمره نوشته شده است.

ویرایش‌های مداوم و متعدد با هدف منظور کردن هر چه بیشتر یافته‌های جدید در حوزه آموزش علوم انجام شده است. در این کتاب تأکید چندانی بر فرمول‌های ریاضی نشده است، بلکه هدف آن آشنا کردن خواننده با رویدادهایی است که در اطرافمان رخ می‌دهد. پس از آشنایی با این مقاهمیم و درک روش آنها، استفاده از فرمول‌های ریاضی برای حل مسائل کاری بسیار راحت خواهد بود.

ترجمه این کتاب که حاوی گستره وسیعی از موضوع‌های فیزیکی است در چهار جلد مکانیک؛ ویزگی‌های ماده، گرمای و صوت؛ الکتروسیسته و مغناطیس، و نور؛ فیزیک اتمی و هسته‌ای با تمرین‌ها، مسئله‌ها، طرح‌ها، و مقاله‌هایی در زمینه‌های مختلف به چاپ رسیده است. زبان ساده کتاب آن را برای طیف گسترده‌ای از خوانندگان؛ از دانش‌آموزان و دانشجویان گرفته تا معلمان و دبیران و علاقه‌مندان به فیزیک قابل استفاده می‌سازد. خوانندگان این کتاب می‌توانند شناخت روش‌تر و بهتری از آنچه در اطرافشان می‌گذرد به دست آورند و با بهره‌گیری از آن زندگی راحت‌تر و بهتری داشته باشند.